

**BANOVI JOVIĆI (1910. - 1937.).
OPIS SELJAČKE OBITELJSKE ZADRUGE
U RAVNIM KOTARIMA***

GRADA

TRPIMIR VEDRIŠ
10000 Zagreb, Gorice 69

UDK 392.3
Prihvaćeno: 01. 12. 2003.

Autor u ovom radu donosi opis zadruge Banovih Jovića, koji predstavlja rezultat terenskog istraživanja u selu Jovići u Ravnim Kotarima tijekom 2000. - 2003. godine. Cilj istraživanja bio je rekonstruirati strukturu, funkcioniranje i svakodnevni život obiteljske zadruge Banovih u razdoblju u kojem je većina obitelji u okolici već bila podijeljena. Predstavljajući rezultate svojeg istraživanja u obliku izvorne građe bez pretenzija detaljnijoj analizi, autor naglašava nekoliko elemenata bitnih za održavanje zadruge. Dobra početna materijalna situacija, očuvanost muškaraca tijekom Prvog svjetskog rata i španjolske groznice, značenje inovacija i osobnog autoriteta poglavara zadruge kao i dobri međuljudski odnosi među članovima predstavljaju osnovne razloge očuvanja zadruge. S druge strane, porast broja članova, tehnička nemogućnost njihovog suživota, porast važnosti osobnog vlasništva kao i (ne samo na simboličkoj razini) Banova smrt dovele su do podjele zadruge u ljeto 1937. godine.

UVOD

Čini se da danas u hrvatskoj etnologiji ne postoji preveliki interes za prikupljanje građe ovakve vrste. Razlozi su za to raznovrsni i nema smisla ovdje se njima baviti. S obzirom na ovakvu situaciju, malo je vjerojatno da će zamišljeni treći dio zbirke *Seljačke obiteljske zadruge: izvorna građa za 19. i 20. st.*, ikada biti izdan. No upravo je takva zamisao o prikupljanju izvorne

* Istraživanje je poduzeto na poticaj prof. Jasne Andrić kojoj se zahvaljujem na pomoći i kritičkim primjedbama. Također se zahvaljujem svima koji su mi u ovome istraživanju na različite nacine pomogli. Rajku i Lenki Veršić zahvaljujem na gostoprimstvu i smještaju u njihovom domu u Jovićima. Kristijanu Joviću zahvaljujem na nabavljanju zemljovida iz katastra, Josipu Joviću na skici obiteljske genealogije, Gojku i Mariji Jović zahvaljujem na pomoći i gostoljubivosti, a Domagoju na uvijek ugodnom društvu. Krsti i Mariji Jović od srca zahvaljujem na zimskim večerima provedenim u toploj kuhinji i ljetnim podnevima u sjeni njihova kostela.

građe (kao i konkretna inspiracija nastala čitanjem drugog sveska navedene publikacije), potaknula ovo istraživanje. Činjenica da još uvijek nema mnogo podataka o zadrugama u Ravnim Kotarima ne može se opravdati nemogućnošću da se ovakvo istraživanje provede. Oblik obiteljskog suživota za koji je uglavnom prihvaćen naziv *seljačka obiteljska zadruga* danas se može naći vrlo rijetko i tek izuzetno (pogotovo u raskošnom obliku kakav je primjer Banovih Jovića), no činjenica da još uvijek žive ljudi koji su odrasli u takvim zajednicama otvara mogućnost da se takvo istraživanje provede.

Postavlja se pitanje ima li smisla još uvijek prikupljati i objavljevati ovakvu građu? Istina je da već postoji velik broj opisa obiteljskih seljačkih zadruga različite kvalitete i ozbiljnosti. Mnogi od tih opisa bili su i sami analizirani rezultirajući vrlo zanimljivim opažanjima, no ne može se reći da se tim istraživanjima nema što dodati.¹ Postojanje većeg broja primjera predstavlja, barem teoretski, mogućnost dobivanja relevantnijih rezultata i kvalitetnijih zaključaka. Zadruga je pojava koja se sve rjeđe može istraživati na terenu, a etnografska literatura koja se njome bavi i sama se nerijetko smatra promašenom i beskorisnom. Bez obzira na zazor koji vlada prema prikupljanju građe koja se odnosi na prošlost, činjenica jest da neke pojave zaista više ne postoje ili pak uskoro neće postojati. Nađe li se netko od istraživača tko teme poput zadruge smatra dovoljno interesantnima da se njima bavi, još uvijek ima priliku to učiniti. Iako je potpora za ovo istraživanje došla od prof. Andrić (koja je ujedno i sama izrazila zainteresiranost za rezultate), konkretno ispitivanje na terenu započelo je na neki način slučajno i sa sasvim drugačijom svrhom. Namjeravajući istraživati određene teme s područja tzv. duhovne kulture (vjerovanja o vješticama i vukodlacima), otkrio sam da ispitivanje teme poput zadruge (odnosno obiteljskih odnosa) može biti višestruko koristan uvod u bilo kakvo drugo istraživanje i to iz nekoliko razloga: Kao prvo, istraživanje predmeta poput zadruge, rodbinskih odnosa i "dobrih starih vremena" spadaju u kategoriju "hladnih" ili neutralnih tema² koji neće uznemiriti kazivače i predstavlja dobar uvod u istraživanje drugih, osjetljivijih tema.³ Drugi je razlog taj, da je, ukoliko se želi istraživati neku od tema s područja duhovne kulture, vrlo važno poznavati osnovne društvene odnose i kontekst u koji se smještaju bilo vjerovanja, bilo nešto drugo. U malim sredinama poput Jovića, zadruga predstavlja nešto znatno više od obitelji. Fizički ona čini gotovo polovicu sela i predstavlja se kao osnovna identifikacijska grupa "mi" nasuprot ostatku svijeta. U početku zamišljeno istraživanje o vjerovanjima, gotovo da je rezultiralo sastavljanjem monografije o Jovićima. Dio prikupljene

¹ Prije svega mislim ovdje na knjigu D. Rihtman - Auguštin (1984).

² Sasvim proizvoljno upotrebljen termin bez ikakve pretenzije da bude navod ili tehnički izraz.

³ Ovdje podrazumijevam teme poput magije, vjerovanja u nadnaravna bića, spolnosti ili politike.

građe predstavljen je ovdje kao opis zadruge. I na kraju (*the last but not the least*), između redaka navedeni razlog da je još uvijek dobro i korisno prikupljati tradicionalnu etnološku građu, ovdje bih nadopunio sasvim subjektivnim opažanjem da se ono može pretvoriti u izuzetno iskustvo komunikacije sa svijetom drugačijim od onoga u kojem svakodnevno živimo.

Samo istraživanje je izvršeno u nekoliko navrata u razdoblju između ljeta 2000. i jeseni 2003. godine. Prilikom istraživanja korištena je metoda intervjua i to kombiniranjem ciljanih pitanja (prema za tu priliku sastavljenom upitniku) i nevezanog razgovora. Veći dio tema ispitan je u nekoliko navrata što je pokazalo određenu nepostojanost stavova kazivača prema određenim predmetima. Dio takve građe nije unesen u završni opis. Osnovni izvor podataka bili su kazivači Krste Jović (1910.) i njegova žena Marija rod. Jović (1912.) koji su danas među najstarijim ljudima u Jovićima. Uz njih, razgovori su vođeni s više potomaka *Banovih* Jovića različite dobi od kojih navodim samo neke: Krstina sestra Marija (1920.), Krstini sinovi Gojko (1934.) i Miljenko (1945.); Joso, sin Nikole (1920.); Đovakin, sin Jerka (1925.) i dr. Rekonstrukcija izgleda, unutarnje strukture i funkcioniranja zadruge utemeljena je gotovo u cjelini na pripovijedanju Krste i Marije, dok su drugi kazivači poslužili uglavnom radi provjere ili korekcije nekih podataka.

Podaci upotrijebljeni za izradu obiteljskog stabla najvećim dijelom počivaju na usmenoj predaji. Neki od podataka potvrđeni su natpisima na obiteljskim grobovima na groblju u Jovićima. Velik dio godina nije bilo moguće točno saznati iz nekoliko razloga. Prvi je taj da kazivači, iako vrlo dobrog pamćenja, rijetko pamte točne datume ili godine. Drugo, matice krštenih nalaze se na nekoliko mjesta: knjige za razdoblje novije od 1945. godine nalaze se kod župnika u Ražancu, no iz razumljivih razloga nisu u ovom slučaju osobito korisne. Matice krštenih između 1900. i 1945., koje se nalaze u Matičnom uredu u Ražancu, nisu iz tehničkih razloga dovoljno dostupne istraživaču da bi ih mogao na miru proučiti. Konačno matice starije od 1900. godine trebale bi se prema mišljenju matičara nalaziti u Državnom arhivu u Zadru. Prilikom posjete Arhivu dobio sam uputu da knjige potražim u Arhivu Stolnog kaptola sv. Stošije, no kako je Arhiv već neko vrijeme u fazi selidbe i transformacije, do knjiga nisam uspio doći.

Osim nekolicine naslova navedenih na kraju, prilikom istraživanja nisam konzultirao obimniju literaturu. Cilj ovog istraživanja bio je prvenstveno prikupiti građu o životu jedne proširene seljačke obitelji u prvoj polovici 20. st., dakle u razdoblju koje se prema kazivanju živućih sudionika još uvijek može relativno dobro rekonstruirati. Rezultati istraživanja svjesno su prezentirani

kao izvorna građa, bez pretenzija prema ozbiljnoj analizi ili interpretaciji. Nekoliko opažanja o razlozima održavanja zadruge kao i primjedbe o vrstama imovine nametnuli su se sami od sebe.

1. OSNOVNI PODACI

1.1 PREDAJA O DOSELJENJU

Ono što je o doseljenju Jovića sačuvano usmenom predajom djelomično se može potvrditi povijesnim činjenicama. Ovdje ukratko iznosim priču o “dolasku Jovića” kako mi je ispričao kazivač Krste Jović⁴.

Predaja kaže da su Jovići došli brodom “odnekuda s istoka” i iskrkali se u Zadru, “tamo gdje su danas Arbanasi”.⁵ Na brodu su, uz muškarce, bile žene sa djecom i stoka. Kazivač zna da u Arbanasima “još uvijek ima pleme” (Jovići, op.a.). Priča se da se doseljenje dogodilo “prvo Turaka”. Nakon nekog vremena dio se Jovića iz Arbanasa preselio u Ražanac. U Ražancu je živio i čuveni Iveško Jović koji je “obranio grad od Turaka”. Iveško je bio *segdar* Ražanca i priča se da mu je, kao nagradu za pobjedu nad Turcima, “*dužda* nudija što god poželi, zemlje, bilo što, ali on nije ‘tijo nego školjić koji se po njemu zove — Jovića’. Priča se i kako je tijekom te opsade Ražanca “nika baba Nižićka sa zida bacila *ulište* među Turke... i one pčele se razlet’le... svi su se razbižali”. Nakon pobjede, Iveško Jović je uz pomoć drugih “junaka” protjerao Turke i iz Ravnih Kotara, o čemu govori i pjesma:

*Kad Turci Kotare porobiše,
Svete Mande crkvu razoriše.
Iz kaleža rujno vino piše,
Paramentin’ konje pokrivaše.
Al’ da ne biše Iveška Jovića
I delije Bože Pometića,
I ostalih drugih Ražančana,
I dodatni’ jošte Kotarana,
I danas bi turski Kotar bija.⁶*

⁴ Nisam želio detaljnije istraživati povijesnu vrijednost tog kazivanja (što niti nije predmet ovoga rada), no učinilo mi se zgodnim zabilježiti događaje koji u svijesti kazivača predstavljaju “pretpovijest” plemena i njihove obiteljske loze.

⁵ Treba upozoriti na to da, poznavajući rasprostranjenost ovog prezimena kao i različito vrijeme dolaska pojedinih skupina na ovo područje, nije sasvim sigurno radi li se o srodnicima istraživanih Jovića. Ipak, C. F. Bianchi spominje krajem 18. st. župnika Giorgia Jovicha, koji je dodijeljen albanskim doseljenicima iz Antibara, a naseljenim na mjestu *Borge Erizzo* kod *sciloco appellasi Kolovare*. Uz ovoga Bianchi navodi i druge župnike Joviće u Zadarskoj okolici (Bianchi 1877:168,279-281,322-325,331).

⁶ Tu pjesmu pjevao je njegov djed s društvom, no Krste se ne sjeća kako je zvučala melodija. Iako je pjesma sastavljena u klasičnom epskom desetercu koji bi upućivao na guslarsku tradiciju kazivači tvrde da u njihovo vrijeme uz pjevanje nije bilo nikakve instrumentalne pratnje.

Crkva *sv. Mande* koja se spominje u pjesmi jest Crkvice sv. Marije Magdalene u polju ispod današnjeg sela Jovića. Za nju se priča da je vrlo stara, (“sagrađena još prvo Turaka...”) ⁷ i da su je Turci “dva puta rušili”. Krste Jović pripovijeda kako su se Jovići naselili u blizini crkvice tek kad su Turci definitivno protjerani. Kapelicu su obnovili mještani 1893. i Krste se sjeća da su mu kao dječaku pričali kako je “did Jerkan vozija u kolin’, sa volin’, grede... a onda su je pokrili. Grede su doveli iz nike srušene kuće u Garića.”

Predaja o rušenju crkve kaže kako su Turci dojahali baš za vrijeme mise, pa se sav narod razbježao. Svećenik je ostao sam jer nije htio prekinuti službu Božju, a Turci su ga ubili i odsjekli mu glavu. Kasnije je, prema predaji, sahranjen u istoj crkvi. Vjerovalo se da u njegovom grobu uvijek ima vode, i da bi, kad bi se grob otvorio, nastalo nevrijeme. Postoji predaja da je tako bilo sve dok nisu neki kradljivci u grob sakrili ukradenog vola. Nakon što su otvorili grob, nastalo je nevrijeme, no “ti lupeži su to pokvarili”, pa je to ujedno bio i posljednji put da je tako izazvana kiša. Od tada se zbog svetogrđa to više nije nikada ponovilo. Kazivač se sjeća da je u njegovom djetinjstvu još bilo moguće vidjeti kosti u vodi, no tijekom obnove crkvice tridesetih godina, grob je zatvoren kamenom nakon čega se više nije otvarao. ⁸

Predaja dalje kaže da su se, nakon što su Turci napustili Kotare, Jovići raselili. Od četvorice braće, koliko ih je u to vrijeme bilo u Ražancu, jedan je otišao “u Velebit” (i danas ima Jovića oko Starigrada), jedan je ostao u Ražancu, no taj nije imao muške djece, pa su tamo izumrli ⁹. Preostala dvojica braće odselila su se u blizinu Crkvice *sv. Mandaline* na putu prema Posedarju. Od prvoga (bliže crkvi) potječu “zapadni” Jovići, dok je drugi otišao malo dalje prema Posedarju i tamo utemeljio “istočne” Joviće. ¹⁰

Priča o naseljavanju Jovića nakon protjerivanja Turaka možda i odražava određene povijesne događaje, no naravno, ne sasvim precizno. U svijesti kazivača ne postoji naseljeno mjesto koje je postojalo na mjestu današnjih Jovića. Naime, tijekom kasnog srednjeg vijeka na tome je mjestu postojalo

⁷ Crkvicu Marije Magdalene u polju R. Jelić datira u 13-14. st. (Jelić 1974: 147-155).

⁸ Legendu je zabilježio i ražanački župnik Don Vinko Rasol, a sačuvana je u rukopisu *Zemljišna Posjedna knjiga Crkvinarstva Župne Crkve Gospe Ružarice u Ražancu* (biljeg s upisanom 1928. godinom), koja se danas nalazi u Župnom uredu u Ražancu.

⁹ Prema predaji današnji Jovići u Ražancu bili bi potomci nekih od raseljenih Jovića koji su se vratili u Ražanac.

¹⁰ Ova je podjela barem u pojmovnom smislu problematična, jer u članku R. Jelića (objavljenom 1974) spominju se *zapadni, srednji i istočni Jovići*. *Zapadni i istočni Jovići* kazivača odgovaraju posljednjim dvama u Jelićevoj podjeli, dok su njegovi *zapadni* danas sasvim odijeljeni od Jovića. (Simbolički, dobili su svoju zasebnu prometnu oznaku kao Baraći.) Promatrajući prostorno, dvije su skupine kuća zaista jasno razdvojene.

naselje *Čakavci*, koje se u brojnim dokumentima spominje tijekom 15. i 16. st., a nestaje oko sredine 17. stoljeća. *Čakavci* se posljednji puta spominju na zemljovidu iz 1609. godine. Zanimljivo je da je na istom zemljovidu već zabilježeno prezime Jović. Čestica zemlje u zaseoku *Pustojanci* (na prostoru današnje škole i zaseoka Grubani), uz crkvu *Sv. Mandaline* pripadala je “kapetanu Marku Joviću, tj. Iliji sinu Grge”¹¹. Ovaj podatak bi ukazivao na to da su neki Jovići bili prisutni na ovom području već početkom 17. st., no tek bi trebalo istražiti veze između njih i današnjih stanovnika sela. *Čakavci* su vrlo vjerojatno stradali tijekom turskog prodora 1646. godine kad je spaljena i obližnja utvrda u Ražancu, tako da “naseljavanje” iz predaje, vjerojatno, predstavlja povratak Jovića na mjesto nekadašnjih *Čakavaca* u kojima su imali posjede i prije turskog pustošenja.

Današnji Zapadni Jovići sastoje se, prema percepciji kazivača, od dva *roda*: *Banovih* i *Ivićovih*, dok Istočne Joviće čine tri *roda*: *Dujmovi*, *Juranovi* i *Božurovi*. Situacija na terenu pokazala se ipak malo kompliciranijom. U Zapadnim Jovićima postoje, naime barem još dva ogranka: *Šuškovi* i *Dujašovi*. *Banovi* se, zbog bližeg srodstva¹², nisu s njima ženili niti udavali. Uz Joviće u selu danas ima još nekoliko *plemena*. Smatra se da su se među prvima doselili Grubani.¹³ U novije vrijeme (početkom 20. stoljeća), doselili su se k Grubanima i Žunići, Miočići, Stošići, te Kneževići iz Vinjerca, Uzelci iz Radovina, te na kraju Veršići iz Slivnice¹⁴.

1.2 SMJEŠTAJ I SASTAV ZADRUGE

Današnje selo Jovići pripada općini Ražanac, a do poslije Drugog svjetskog rata spadalo je pod općinu Nin i vodilo se kao naselje Ražanac. Selo se proteže uz cestu Ražanac — Posedarje i razdijeljeno je u dvije osnovne skupine kuća. Prvi dio se, zbog svog položaja, obično naziva Zapadni Jovići, a drugi dio Istočni¹⁵. Između ta dva dijela proteže se oko pola kilometra nenaseljene zemlje. Stanovnici Zapadnih Jovića najvećim dijelom pripadaju dvama *rodovima*, a poznati su kao *Banovi* i *Ivićovi*. *Banovi* žive sa sjeverne strane ceste, dakle između ceste i mora, a *Ivićovi* uglavnom s južne, između ceste i polja, iako su se nakon Drugog svj. rata i oni “proširili preko ceste”. Neposredno uz današnju cestu skupljene su stare kuće nekadašnje zadruge *Banovih* Jovića. Najstariji

¹¹ JELIĆ 1974:149.

¹² Kazivači ne znaju u kakvoj su vezi Banovi bili s tima dvama rodovima.

¹³ Grubani ustvari predstavljaju zaselak izdvojen od kompleksa kuća naseljenih Jovićima.

¹⁴ Danas tamo ima i više prezimena, no ovom prilikom se nisam time želio detaljnije baviti.

¹⁵ Nazive koriste i sami mještani koji smatraju da su se izrazi koristili *oduvik*.

zapamćeni Jović ovog *roda* bio je Nikola, koji je živio sredinom 19. stoljeća, a zna se da je imao tri sina (Matu, Šimu i Jerkana), te jednu kćer.

Obiteljska zadruga, čije se postojanje može pouzdano pratiti od Nikole, dijelila se dva puta. Prva podjela uslijedila je nakon Nikoline smrti (o. 1900) i tom se prilikom od braće odvojio najstariji Nikolin sin Šime zvani "Šuško". Kazivač Krste Jović rođen je 1910. i u vrijeme njegova djetinjstva Šuško je "već bija odiljen". Iako se razdvojio, Šime je i nakon toga sa svojom obitelji nastavio živjeti uz *Banove*. Među njima nije isprve bilo velikih razlika samo što se za njega govorilo da se "odilija". Kazivači tvrde da među njima nije bilo nikakvih svađa i da su si međusobno pomagali u raznim poslovima, djeca su se zajedno igrala, no nisu više jeli zajedno, a i dvorišta i kuće bile su naknadno odvojeni zidom.¹⁶

U doba prije druge podjele (1937.) u zadruzi su živjela otprilike 54 člana¹⁷. Tada su zajedno živjeli pripadnici dviju loza:

1) Mate "*Ban*"¹⁸ sa ženom i njihovih petero sinova s obiteljima: Jadre, Jerko, Šime, Ante, Nikola; Marija (udala se u Krnezu)

2) Ivan, sin Banovog pokojnog brata Jerka sa svojom obitelji.

Obitelj *Banovog* brata Šime "Šuška" nije se računala pod zajedničko domaćinstvo iako su, ustvari, živjeli u istom kompleksu zgrada. Ime *Banovi* ostalo je svim njegovim nasljednicima i nakon što su se razdijelili, no vrijeme između dvije podjele (o. 1900. - 1937.) možemo označiti kao stvarno vrijeme postojanja *Banove* zadruge.

Iako opisana obiteljska zajednica po svojem obliku i strukturi odgovara uobičajenom pojmu seljačke zadruge, sami članovi nisu koristili ni taj, ni ikakav sličan naziv. Kazivači spominju naziv *zajednica*, no čini mi se da su ga počeli upotrebljavati tek tijekom mojeg drugog istraživanja. Najčešći naziv koji sami upotrebljavaju jest *kuća* u značenju zajedničkog domaćinstva. Sve nositelje istog prezimena nazivaju *pleme*, a obitelji istog prezimena, no od različitog pretka *rod*. Kad su željeli opisati svoje domaćinstvo članovi zadruge najčešće bi jednostavno rekli da su *Banovi*: "Kad bi ko pita' reklo bi se — *Banovi*".

Kazivači tvrde da među Jovićima nije bio običaj da netko sa strane pristupa zadruzi, "izvan *roda*", osim, naravno djevojaka udajom.¹⁹ Međutim,

¹⁶ *Suško* je bio najstariji od trojice sinova i po pretpostavljenom redu nasljeđivanja on je trebao preuzeti upravljanje *kućom*. Kazivači ne daju objašnjenje zašto se to nije dogodilo, no neki od mlađih rodaka uz smiješak spominju da je bio *vjetropir*.

¹⁷ Računica različitih kazivača ne slaže se u potpunosti, no radi se o razlici 1-3 osobe.

¹⁸ U daljnjem tekstu navodit ću ga samo kao *Bana*, jer je to jedino ime koje za njega upotrebljavaju kazivači.

¹⁹ Kao izuzetak spominju slučaj nekog Barača, koji je došao iz Lopara na Rabu *pred nikih 150 godina*. Naselio se u Jovićima, zaposlio kao kovač i oženio nekom udovicom, te se po njemu i danas zaseok zove Barači.

daljnja istraživanja pokazala su da su se *Banovima* tijekom vremena povremeno znali pridruživati i drugi srodnici. Možda je najočitiji primjer dviju djevojaka iz roda *Dujaša* koje su roditelji ostavili *Banu* na uzdržavanje, s time da je njihov posjed nakon udaje ostao u vlasništvu *Banovih*.

Prilikom udaje, za djevojke se posebno gledalo tko su i odakle su im roditelji. Smatralo se da je dobro da mlada bude iz Jovića, "da se zna kakva je i čija je". Jovići su se mogli ženiti međusobno unutar *plemena*, no unutar istog *roda* to nije bilo dopušteno. Podaci ukazuju na to da su se *Banovi* najradije ženili i udavali s *Ivićovima*, koji u njihovoj predodžbi čine "drugu polovicu" zapadnih Jovića. Smatralo se da je brak dopušten od 4. koljena pa nadalje. Sve bliže od toga bilo je "grijota" i takav brak bi "Bog pokara". Vjerovalo se da bi djeca mogla biti *nenarodna* (bolesna).

Banovi su "oduvijek" živjeli na istome mjestu i osim muškaraca tijekom sezonskih poslova nije bilo uobičajeno da netko od članova živi izvan zadruge.

2. IMOVINA

Zajednička imovina *Banovih* obuhvaćala je zemlju (oranice, livade, vinogradi, masline, šume i vrtovi), stambene i gospodarske zgrade, oruđe, alat, ribolovni pribor i životinje. Gotovo sva imovina smatrala se zajedničkom, no ipak se vodilo računa o tome tko je i kada kupio određeni komad zemlje. Prilikom raspodjele 1937. godine pokazalo se da je dio zemlje nazvan *starina*, iako smatrana zajedničkom imovinom, trebala biti dijeljena tako da Jerkanov sin Ivan dobije polovicu koja je nekada trebala pripasti njegovom ocu, a petorica *Banovih* sinova zajedno tek drugu polovicu (Jerkan, *Mate-Ban* i *Šime-Šuško* bili su trojica *Nikolinih* sinova, a kako je *Šime-Šuško* uzeo svoj dio *starine* još u podjeli o. 1900., *starina* se 1937. dijelila između Jerkana i Bana tj. njihovih sinova).

2.1 ZAJEDNIČKA IMOVINA

A) ZEMLJA

Zemlja koju su Jovići obrađivali bila je vlasništvo obitelji Vrgada i Barbarić koje su živjele u Zadru. Sva je zemlja pripala zadruzi nakon 1920. kad je u kraljevini SHS provedena agrarna reforma.

Zemlja *Banovih* sastojala se od *starine* i od zemlje koja je kasnije kupovana. Kad se nakon Nikoline smrti zadruga podijelila, *starina* se dijelila među *Nikolinim* sinovima tako da je svaki od trojice dobio 1/3. *Šuško* se odvojio od braće i uzeo svoj dio, a treći brat, Jerkan iako je namjeravao ostati s bratom,

umro je vrlo mlad, a “njegova” je zemlja bila pridružena *Banovoj*. Kasnije, kod druge razdiobe (1937.) postojala je svijest o tome da Jerkanov sin Ivan na neki način ima pravo na dio *starine* koja je trebala pripasti njegovome ocu, no tom prilikom, on je ipak od *starine* dobio jednu šestinu kao i ostali *Banovi* sinovi²⁰. Zemlja koja je kupovana i pridruživana kasnije dijelila se ravnopravno među šestoricom braće, tako da je svaki dobio otprilike *po glavi* 1/6. Danas je dosta teško rekonstruirati razmještaj tih parcela jer je zemlja bila razbacana na više lokacija. Svi su dijelovi imali svoje nazive (*Draška, Crljenica, Pržinka* i dr.), a kako je velik dio zemlje kupovan naknadno od raznih vlasnika, neka su polja bila dosta udaljena od drugih.

Livade, “*kosanice*” nalazile su se u Jovićkom polju, a služile su samo za zimsku prehranu stoke. Mjera za veličinu livade bila je *kosac*, i iznosila je onoliko koliko je odrasli muškarac mogao pokositi u jednom danu. (npr. Ivan je kao svoj dio *kosanica* naslijedio “livadu od 2 *kosca*”).

Najveći je dio zemlje otpadao na oranice. Teško je točno odrediti koliko ih je bilo, no prilikom podjele Krstin otac Ivan naslijedio je kao 1/6 ukupne zemlje otprilike 12 *ha*, od čega je daleko najviše bilo oranica. Na oranicama se uglavnom sijala pšenica, *šilj*, *grah*, *važol*²¹, *čičvarda* i proso. Uzgajalo se također i vrlo mnogo *vrmente* (kukuruz) kao i krumpira.

Vrtovi su se nalazili u blizini kuća i bili su ograđeni zidom. U vrtovima se uzgajalo uglavnom kapulu, luk i kupus, čime su se uglavnom bavile žene.

Voćke su bile dosta rijetke i zasadene uglavnom između i uokolo kuća. Bilo je nešto “žutih i bilih” šljiva koje su ponekad nazivali i “marelice”. Uz krumpir bilo je posađeno i nekoliko stabala trešanja. Oko kuće rasli su *bajami*, jabuke i breskve. Većinu svježeg voća pojela bi djeca, tako da se ništa nije posebno spremalo niti konzerviralo.

Vinogradi su spadali među najvažnije izvore prihoda zadruge. Ukupno je bilo oko 25—30 000 “panjeva” vinograda. Većina vinograda bila je smještena na obronku polja, ispod ceste (“ispod škole i oko kapele”), a manji dio (4000 “panjeva”) nalazio se u blizini Ražanca.

Masline su bile posađene uz vinograde na padini. Za masline se smatralo da nije dobro da su posađene predaleko u polju, jer bi se tamo ili osušile ili smrznule: “sadile se uz kraj, da i” ne uzme “lad — onda nema panja”.

²⁰ O podjeli vidi detaljnije u odlomku *Podjela*.

²¹ *Važol* je u Jovićima običan *grah* (*Phaseolus vulgaris*), a *grah* neka starija biljka slična slanutki. *Grah* je dosta rasprostranjena u Ravnim Kotarima, a vjerojatno predstavlja divljeg pretka ili rođaka slanutka.

Pogled na Ivanovu kuću s jugoistoka. Snimio T. Vedriš, 2000. godine.

Nekadašnja Ivanova Kuća. Snimio T. Vedriš, 2000. godine.

Banovi su posjedovali i nešto šume, no toga nije bilo mnogo. Vlastitu “šumu” imali su u Slivnici i nešto manji šumarak “u polju”. Glavni izvori drva bile su “šuma” u Slivnici i “državna šuma” koja se nalazila između Jovića i mora. Tu su skupljali drva za potpalu, a po potrebi i rušili stabla. Žandari su tolerirali skupljanje suhog granja, no uzimanje drva iz te šume bio je prekršaj i kažnjivo djelo. Kazivači se sjećaju da su usprkos zabrani ipak “svi uzimali”.

B) ZGRADE

Većina zgrada bila je smještena (gdje se i danas mogu vidjeti) na okupu uz put, današnju cestu na relaciji Paški most (Ražanac) — Posedarje. Osim središnjeg kompleksa, neke zgrade (uglavnom štale) bile su razmještene na još tri mjesta u selu.

Kuće su sve bile sagrađene od kamena i, u razdoblju postojanja *Banove* zadruge, pokrivene *kupom*. Za kuće se reklo da su “izrađene ulipo” tj. bile su prekrivene žbukom što nije bio slučaj sa svim kućama u selu. Mjera za veličinu kuće bila je *pajola* (4 x 4 m), tako da se za npr. Ivanovu kuću reklo da je “sagrađena na 4 *pajole*” (4 x 16 m). Štale i neke gospodarske zgrade (kao i kuće siromašnijih obitelji) bile su pokrivene *poševarom*. Danas se u selu taj način pokrivanja više ne može nigdje vidjeti. Kompleks kuća i gospodarskih zgrada bio je ograđen kamenim zidom visokim oko dva metra. Kompleks se dijelio na “gornji” i “donji” dvor od kojih je svaki imao svoju *kapiju*. *Kapije* su bile nadsvođene lukom, a zatvarale su se masivnim drvenim vratima. Kazivači se ne sjećaju kada su najstarije zgrade izgrađene, no pamte kako se tijekom svake generacije nešto nadozidavalo tako da je moguće rekonstruirati osnovne etape širenja kućanstva.

Još tijekom zajedničkog života članovi zadruge spavali su u odvojenim kućama. Preko dana su uglavnom boravili izvan kuće, a kad bi se okupili radi jela, muškarci su jeli zajedno za velikim stolom u *Banovoj* kući dok su žene i djeca jeli u kuhinji oko ognjišta. Kuhalo se za čitavu zadrugu na jednom ognjištu. Zanimljivo je kako, kao simbolični čin osamostaljivanja jedne obitelji od obitelji, kazivačica Marija posebno pamti večer “kad je mater prvi put vatru naložila”.

Ban je, kao poglavar zadruge, s obitelji živio u najboljoj kući. Tu su prostorije bile namještene znatno bolje nego kod ostalih članova zadruge. Postojala je čak i posebna soba za goste u kojoj je Ban primao posjete. Od namještaja bili su tu kreveti, škrinje za robu i, kao posebno upečatljivi, *kredenc* sa staklom, veliko ogledalo i zidni sat. Prostorije u *Banovoj* kući osvjetljavale su na dva mjesta velike *petrovuljke*. Od navedenog u kućama ostalih članova zadruge bili su samo kreveti i škrinje, a kao rasvjeta, služile su im boce s petrolejem u koje se umetao stijenj. Gorivo za *petrovuljke* se nabavljalo u Ražancu.

U kućama bi se obično grijala samo po jedna soba u kojoj su najčešće spavala djeca. Spavalo bi ih obično po nekoliko (dvoje, pa čak i četvero) na jednom krevetu. U ostalim prostorijama za grijanje su služili *biljci*. Muž i žena su uvijek imali zasebnu sobu. Ako nije bilo moguće da mladi da bračni par ima vlastitu sobu, uredio bi im se odvojeni prostor u nekoj od gospodarskih zgrada.²²

Što se tiče posuđa imali su dosta metalnih lonaca koje su kupovali u Zadru, a isto tako i glinenih ćupova. Na zajedničkom ognjištu uvijek su visjeli veliki lonci, *bronzine* od dvadesetak litara, kao i sitniji pribor za kuhanje.

Na dvorištu nije bilo bunara, niti cisterne uz kuće. Prvu *gusternu* u selu sagradio je kazivač Krste Jović i to tek 1965. godine. Do tada se voda donosila s izvora koji se nalazio s južne strane ceste, na padini prema polju. Vodu su u velikim drvenim kablovima donosile žene na glavi odlazeći po nju i desetak puta dnevno. Za njih je najviše posla bilo kad se prelijevalo i otakalo vino ili kad se pralo rublje. Izvor je ponekad, tijekom ljeta znao davati vrlo malo vode, čak i sasvim presušiti, pa su tada po vodu išli “u polju” gdje je bilo dosta *vrila*. Vodu bi punili u pljosnate bačve *burle*²³ i zatim je na magarcima prenosili do dvorišta.

Kraj “gornje” *kapije* bila je sagrađena velika peć za kruh. To je bila kamena zgrada veličine otprilike 2x3 m, odvojena od ostalih zgrada. Peć danas više ne postoji, dok je zgrada pretvorena u ostavu za drva.

C) ORUĐE I RIBOLOVNI PRIBOR

Banovi su posjedovali dvojica “volovska kola”: manja (koja su vukla četiri vola) i veća (šest volova). Uz kola imali su i *kar* u koji su se uprezali konji. Ta su kola služila samo za vožnju, a vukla su ih “dva velika, lička konja”.

Prvi u čitavoj okolini imali su i željezne plugove, koje je *Ban* nabavio iz Madarske (u to vrijeme, a i dosta kasnije u obližnjoj Slivnici još su orali s drvenim plugovima). Kazivači izričito napominju da se od kada oni znaju nikada nije koristilo ralo već plug (“na jednu stranu bacalo”), pa čak i da su “zaostali” Slivničani koristili isključivo plug. Od početka 20. st. plugovi su se kupovali, a izrađivao ih je i lokalni kovač u Baraćima.

Brane su bile sastavljene od pravokutne konstrukcije, na koju je bilo “upleteno” grabovo granje. Izrađivali su ih sami od “posebnog” drva kojeg su donosili Slivničani. Prilikom brananja na brani je kao teret obično sjedio čovjek.

²² Kazivači se sjećaju da su prvo vrijeme nakon vjenčanja spavali u vinskom podrumu, gdje je za njihove potrebe bio dovučen krevet iz jedne od namještenih soba.

²³ *Burle* (sg. *burla*) je općenit naziv za manje prenosive bačve. Obično su imale zapremninu od 25 do 30 litara.

Od oruđa su koristili: motike, kose, sjekire, srpove— *nazube, kosore, vile— drene* i dr. Sav je alat izrađivao kovač u Baraćima. Metalne proizvode nisu od kovača kupovali već su ih mijenjali za žitarice, npr. “*polučak vrmente* (kukuruza)”²⁴ ili nešto slično.

U domaćinstvu nisu imali tkalačkih stanova, a tkaninu su kupovali gotovu. Preslice i vretena su nabavljali od *Podgoraca* iz Starigrada i Seline. Većina se robe plela od domaće vune, tako da je u kućama uvijek bilo i dosta igala za pletenje.

Banovi su bili jedni od rijetkih, ako ne i jedini u okolici, koji su se u to vrijeme bavili ribolovom. Ribolovni pribor zadruge sastojao se od čamca, raznih mreža, udica i vrša. Najvažnije su bile tri velike mreže, *popune* sa sitnijim očima koje su bile dugačke do stotinjak metara. Imali su i nekoliko velikih *parangala*, od kojih se svaki sastojao od po 200—400 udica. Osim toga dosta su koristili i vrše, koje su izrađivali od *žuke*, tako da nisu bile pretjerano trajne. Udice su se koristile za ribolov iz čamca i sa obale.

D) ŽIVOTINJE

U doba procvata zadruge *Banovi* su držali dosta stoke i živadi. Imali su dvanaest volova (kupljenih u Lici) koji su služili za vuču i za oranje. Držali su i tri krave, “male, od domaće pasmine”. Telad su znali odvajati za klanje ili za uzgoj volova, tako da su stalno imali pet do šest teladi. Držali su dvije vrste konja: četiri do pet radnih konja za vršenje žita i dva velika konja za vučenje *kara*. Sve su konje jahali, a to su pogotovo voljeli mladići. Držali su i 8 magaraca radi prenošenja vode, gnoja ili sijena kao i drugih transportnih poslova.

Ovce su predstavljale vrlo važan udio u gospodarstvu zadruge. Obično su držali do petstotinjak ovaca. Od njih se dobivalo mlijeko, svi mliječni proizvodi, vuna i meso.

Svinje su se držale radi mesa za velike blagdane. Obično su uzgajali deset do dvanaest svinja, od čega bi se pred Božić zaklalo šest do osam komada. Nazivi za svinje bili su: *nerist, krmača, gudlići i gudac*. Od peradi bilo je najviše kokoši, i nešto manje gusaka i *tuka*. Oko kuće je uvijek bilo nekoliko mačaka i barem po jedan pas za lov.

²⁴ *Polučak* je starija mjera za količinu, a iznosi oko 20 l.

2.2 PRIVATNA IMOVINA

Iako su na početku istraživanja kazivači ustvrdili da je sve bilo zajedničko i da nije bilo osobne imovine, vrlo brzo se pokazalo da nije baš sasvim tako. Moglo bi se reći da su postojala dva glavna oblika privatne svojine. Nazvat ću ih “ženska” i “muška”, jer se razlikuju i po svojem podrijetlu i po sadržaju.

Osnovni oblik privatne svojine jest *prćija*, tj. ono što mlada donosi sa sobom iz roditeljskog doma. Kazivačica Marija Jović kaže: “*prćija* — to je tvoje, vlastito”, a i kasnije potvrđuje da je “tako oduvik bilo — *prćija*, to je ono što je žena donijela”. Uz ono što je mlada sa sobom donijela (škrinja, posteljina i dr.) ona je tijekom vremena vodila i svoje “privatno gospodarstvo”. Svaka je žena imala nekoliko svojih kokoši i pokoju ovcu. I ovce i kokoši bile su pomiješane s ostalima, no točno se znalo koja je čija. Ako bi njezine ovce dobro napredovale, žena je mogla s vremena na vrijeme nešto i kupiti, pa i povećati svoju imovinu. Na taj način, neke su žene znale imati i do desetak vlastitih ovaca. Za uspjeh u uzgoju reklo se “kako je kome išlo u ruku” ili “išlo naprid”. Žene su se na račun toga znale i šaliti, pa kad bi nekoj od njih “slabo išlo” rekle bi joj druge “Kako se ti moliš — slabo moliš!”. Žena je najčešće koristila svojinu, i iz nje dobivenu zaradu, da bi nešto kupila svojima, uglavnom djeci.

Ono što sam nazvao “muškom” svojinom odnosi se na zaradu koju bi pojedini muškarac stekao radeći sezonske poslove izvan sela (npr. u Rijeci, Zadru ili u Americi). Zaradu bi obično predao poglavaru zadruge, no bilo je primjera i da netko nije želio sve predati, nego bi “sebi” kupio komad zemlje, nešto robe ili duhana. Zanimljivo je da su troškove za duhan i slične potrebe pojedini članovi uvijek morali snositi sami. Najbolji primjer za nastanak privatnog imetka je slučaj Jerkanovog sina Ivana koji je u dva navrata bio na radu u SAD-u. Taj slučaj nije i jedini, jer poznato je da je i najstariji *Banov* sin Jerko, zaradivši nešto novaca sa strane, kupio svoj komad zemlje.

Ivan je u dva navrata odlazio u Ameriku. Ne mogavši dobiti nikakav posao, prvi se put se zadržao vrlo kratko. Prilikom drugog odlaska zadržao se čak deset godina (1914.-1924.) i tom prilikom se dosta obogatio. O njegovom boravku kazivači pričaju ovako: “Ivan je bija u Americi, u Donori. Radija je u kamenolomu, pa je posli bija u tvornici, di se mota ona žica, bodljikava. Kad je bija veliki štrajk u Americi, nisu mu dali raditi. On ti vidi što to ide, pa... Odo ja u drugu!” Vrativši se kući, uložio je velik dio novca u kupovinu zemlje. Kupljena se zemlja smatrala zajedničkom i zajednički se obrađivala, no ipak se jasno znalo koji dio je on kupio, što je postalo posebno vidljivo kod podjele. Dok je Ivan bio u Americi, njegova su braća sudjelovala u I. svjetskom ratu, tako da je on, u odnosu na ostale, stekao znatnu ekonomsku prednost, a time i ugled.

To se posebno odrazilo i u odnosu *Bana* prema njemu i njegovoj obitelji. Sam povratak iz Amerike bio je za ostale članove zadruge posebno dojmljiv: “Kad se vratija, sve ji’ je obuka... robu, svakom cipele. Doša je *šuster* iz Starigrad, svakome mirija...!” Nakon Ivanovog povratka počela se graditi i nova kuća, malo izvan kompleksa zajedničkih zgrada, koju će on kasnije i naslijediti. Kazivači kažu da je *Ban* znao da će se nakon njegove smrti braća htjeti podijeliti, pa je želio svakome osigurati smještaj.

3. GOSPODARENJE

3.1 DNEVNI RED

Ustajalo se rano ujutro (“čim svane”), a radilo se čitav dan, bez obzira na vrućinu ili loše vrijeme. Sam polazak u polje nazivao se *krićanje*.

Za doručak se *varila* palenta, koja se jela sa slaninom, zeljem ili mlijekom.

Podnevni obrok se najčešće sastojao od kuhanog krumpira, ribe i sira. Nakon tog objeda radnici bi se odmarali sat — dva, pa bi nastavili s poslom. U to je vrijeme najveći dio ljudi provodio velik dio dana u polju, pa kazivači nostalgично govore o tome kako je tada “polje živo bilo”.

Dok su muškarci bili u polju dio žena je spremao ručak i pekao kruh. Dnevno se peklo po tri do četiri velika kruha *pod cripnjom*.²⁵ Osim tih većih kruhova (koji su se pekli na ognjištu) u peći za kruh pekli su se i manji kruhovi koje su nazivali *torte*.

Nakon 4 sata bila je *užanca*. Tada se jelo ovisno o tome koliko se teško radilo, govorilo se “kad se teže radi, bolje se jede”. Kazivači se sjećaju da su u vrijeme težih poljskih radova žene “u polje” donosile hranu i piće i po tri do četiri puta dnevno.

Večera je bila u vrijeme zalaska sunca, i to je bio “najjači” obrok u danu. Odrasli muškarci su večerali u Banovoj kući za velikim stolom, dok su ih žene posluživale. Muškarci su za stolom jeli iz tanjura, dok su žene i djeca, smještajući se oko ognjišta, jeli iz zajedničke zdjele. Tijekom zime, za večeru se najčešće jeo *grah*. Poslije večere se u toplije doba godine odmah išlo spavati. Zimi, kada nije bilo toliko posla “sidilo se komad noći, pripovidalo, pivalo”.

Što se tiče higijene, nužda se obavljala vani (“svatko iša uokolo”) i nije bilo uređenog zahoda. Umivali su se u *kajinu* svako jutro nakon buđenja i navečer nakon posla. Subotom bi žene donijele ispred kuće više vode, pa bi se

²⁵ U božićno i uskršno vrijeme ispeklo bi se i do 20 takvih *velikih* kruhova koji su mogli stajati po nekoliko dana, *da se ne radi*.